

Necdet BAYRAKTAROĞLU
(E) Savcı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDEN ÖNCE KURULAN İLK HÜKÜMETLER

Osmanlı Devleti 18. ve 19. yüzyıllarda Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya gibi devletlerin saldırıları ve kıskırtmaları neticesinde yapılan savaşlarda büyük toprak kayıplarına uğradı. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Arnavutluk bağımsızlıklarını ilan etti, Trablusgarp İtalya tarafından işgal edildi. Arkasından Balkan savaşlarında büyük miktarda Batı Trakya'da toprak kayıpları yaşandı. Ayrıca doğuda Kafkas bölgesinde de büyük toprak kayıpları verildi. Hem Balkanlarda, hem de doğuda verilen bu mücadele ve direniş sırasında bazı hükümetler kurulmuş, ancak uzun ömürlü olmamıştır. Bu kurulan hükümetler hakkında özetle bazı bilgiler verelim.

Rodop Hükümeti Muvakkatası: 1878 yılında, Rodop Türklerinin Çimen Kasabasında kurdukları "Hükümeti Muvakkata" dır. Rus ve Bulgar işgallerine karşı kurulan bu hükümet, 30'a yakın halk vekili ve 100 kadar köy meclisinin desteği ile 4 milyon nüfustan oluşuyordu. Osmanlı devletinin muhalefetine rağmen, 8 yıl süreyle yönetimini sürdürmüş, 20 Nisan 1886 yılında dağılmak zorunda kalmıştır.

Batı Trakya Türk Cumhuriyeti: Osmanlı Devleti 1912 yıllarında Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve

Osmanlı devletinden bağlarını kopararak 31 Ağustos 1913 Tarihinde "Batı Trakya Türk Cumhuriyeti" (Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatası) adıyla bağımsız devlet kurduklarını dünyaya ilan ettiler.

Yeni Türk Devleti, idare şekli olarak cumhuriyeti benimsemiş ve Gümölcine şehrini de başkent yapmıştı. Bu devlet, Türkiye'den 10 yıl önce cumhuriyet rejimini benimseyen ilk Türk devleti idi.

Karadağ'dan oluşan ittifakla topraklarının değişik bölgelerinde savaşmış ve sonunda Balkanlardaki birçok toprağını kaybetmişti. Batı Trakya, Edirne, Kırklareli gibi tamamı Türk nüfusu olan şehirler de Bulgarlar tarafından işgal edilmiş ve 30 Mayıs 1913 yılında imzalanan Londra Antlaşması ile bu durum resmileşmişti. Osmanlı Devleti ile yapılan savaşta en karlı Bulgarlar çıkmış, Karadeniz'den Egeye doğru geniş bir topraklara hâkim olmuştu. Bu genişlemeden rahatsız olan diğer Balkan Devletleri, Bulgaristan'ın elindeki yerleri almak için savaş açtılar. Bu savaşla da, ikinci Balkan savaşına başlamış oldu. Bu gelişmeler karşısında fırsatı değerlendiren Osmanlı Devleti, 23 Temmuz 1913 tarihinde Edirne ve Kırklareli dahil Meriç

Nehrine kadar olan yerleri geri aldı. Ancak Meriç Nehrinin ötesinde yaşayan Türkler Bulgarların elinde kalmış, çok zulüm görüyorlardı. Bunları ele geçirmek, baskı ve zulmü durdurmak için 10. Ordu Komutanı Enver Bey, "Teşkilat-ı Mahsusa" adlı bir teşkilat kurarak, Başında Kuşçubaşı Eşref olmak üzere, Selim Sami, Cihangiroğlu İbrahim, Dr. Tefik Rüştü dahil 16 subay ve 100 erden müteşekkil birliği Bulgarlara karşı mücadele etmek için gönderdi. Yapılan mücadele sonucunda Koşukavak, Papazköy, Kırcaali ve Mestanlı geri alındı. Bu askeri birliğe destek olarak Süleyman Askeri Bey komutasında yeni birlik gönderildi ve akabinde de 31 Ağustos'ta Gümölcine, 1 Eylülde de İskeçe ele geçti.

Türk birliklerinin Batı Trakya'daki ilerlemelerinden rahatsız olan Batılı Devletler, Osmanlı Devletinden Meriç ötesine yapılan ilerleme ve faaliyetlerini durdurmalarını ve bölgedeki askerlerini çekmesini istediler. Baskılar karşısında Türk birliklerine geri çekilme emri vermek zorunda kaldılar. Bu emirle, halkın tamamına yakını Türk Müslüman olan insanlar, Yunan ve Bulgarların zulmüne bırakılmış oluyordu. Bu durumu kabul etmeyen, bölgenin terk edilmesini istemeyen Türk birlikleri, Osmanlı devletinden bağlarını kopararak 31 Ağustos 1913 Tarihinde "Batı Trakya Türk Cumhuriyeti" (Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatı) adıyla bağımsız devlet kurduklarını dünyaya ilan ettiler.

Yeni Türk Devleti, idare şekli olarak cumhuriyeti benimsemiş ve Gümülcine şehrini de başkent yapmıştı. Bu devlet, Türkiye'den 10 yıl önce cumhuriyet rejimini benimseyen ilk Türk devleti idi. Kuvay-ı Milliye adı, ilk defa Batı Trakya mücadelesinde kullanılmıştır. Ülkesinin sınırlarını Doğuda Meriç, batıda Makedonya, kuzeyde Bulgaristan ve Rodop Dağları, Güneyde Ege Denizi olarak belirledikten sonra siyah, yeşil ve beyaz renkleri olan ay yıldızlı bayrağı, bayrak olarak kabul etti. Bayrakta ki siyah Balkanlardaki zulmü, beyaz aydınlık geleceği ve özgürlüğü, yeşil İslam'ı, ay yıldız da Türklüğü temsil ediyordu. Devlet topraklarında Osmanlı kanunları uygulanıyor ve davalara da Batı Trakya adliyesi bakıyordu. Toplam yüzölçümü 8.578 Km kare olup, nüfusu 35.000 civarında ve dili Türkçe, dini İslam idi. Cumhurbaşkanı Hoca Salih Efendi ve Genelkurmay Başkanı ise Süleyman Askeri Beydi. Kendi devlet pulunu bastırды, pasaport uygulamasına geçti ve Süleyman Askeri Bey tarafından yazılan marşı da okunmaya başladı. Marşın sözleri şöyle idi:

*"Ey Batı Trakyalı asil Türk çocuğu ne mutlu sana
Sen hayat verdin kanınla
milli kurtuluş savaşına
Yüce Kahramanlığın
nakşedildi cihanın her yanına*

*Selam duruyor milletler
senin şu milli bayrağına
Bastığın şu yerler senin
şanlı şehitlerinle dolu
Düşmanlar taciz edemez
yüce kahramanların
ruhunu*

*Şanlı şehitlerin sarılmış
kurtuluş bayrağına*

*Bu ne ulvi şereftir
gömülmek ecdat
toprağına*

*Yurtta hürriyetin,
istiklalin rüzgarı esiyor
Kahraman mücahitler şu
pis esareti deviriyor..."*

Olağanüstü bir mücadele ve direniş sonucunda kurulan bu devletin ordusu, 6 bini Osmanlı askeri olmak üzere toplam 30 bin kişiden meydana geliyordu. Ayrıca, Batı Trakya Haber Ajansı ve İndependant adıyla Türkçe ve Fransızca bir gazete çıkararak, dünyaya sesini duyurmaya başladı. Bu yeni devlete, Yunanlılar memnun oldu ve Dedeağaç'ı bile kendi elleriyle verdiler ancak Bulgarlar karşı çıkarak, Rusya ve Batılı devletler aracılığı ile Osmanlı devletine baskı uygulanmaya başladı. Doğuda merkezi Van olmak üzere Ermenistan Devleti kuracaklarını belirttiler. Bu baskılar sonucunda

Güneybatı Kafkasya Milli geçici Hükümeti: 1. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devletinin itilaf Devletlerine yenilmesi sonucunda, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Güney Kafkasya'dan ordusunu çekmesi kararlaştırılmıştı.

Osmanlı devleti, Bulgaristan'la İstanbul antlaşması yaparak Batı Trakya'yı, Edirne ve Doğu Trakya'nın Osmanlı devletine verilmesine karşılık, Bulgaristan'a bırakmak zorunda kaldı. Batı Trakya Hükümeti bu duruma ve antlaşmaya karşı çıktı. Ancak Osmanlı Hükümeti, direnişi bırakması için Cemal Paşa'yı bölgeye gönderdi. Bulgar General Lazarof komutasındaki kuvvetler devletin topraklarına girdi ve 30 Ekim 1913 tarihine kadar işgal etti ve böylece ümitlerle ve mücadelelerle başlayan, 55 gün süren devlet hayatı sona ermiş oldu. Bütün Türk evlerinde asılı olan bayrakların indirilmesi çok hazin oldu ve günlerce herkes bu duruma ağladı. Daha sonra devam eden Balkanlar'daki savaşta, Osmanlı devletine ait Selanik, Kosova Manastır, Yanya ve İşkodra gibi şehirler Balkan devletleri arasında paylaşıldı.

Güneybatı Kafkasya Milli geçici Hükümeti: 1. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devletinin itilaf Devletlerine yenilmesi sonucunda,

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Güney Kafkasya'dan ordusunu çekmesi kararlaştırılmıştı. Bölgeden askerlerin çekilmesi ile idari, siyasi ve askeri boşluk doğuyor ve böylece ülke toprakları işgale hazır durumda olduğundan Ardahan, Kars ve Batum bölgesinde Ermenistan devletinin kurulması düşünülüyordu. Rus, İngiliz, Gürcü ve Ermenilerle Kafkasya'da devam eden savaş sırasında verilen mücadelede, Anadolu'nun doğusunda, sınırında ve belirli bölgelerde, Türk ahali zor ve çetin şartlarda dar bölgeli, yerel ve özerk Milli Şura hükümetleri kurdular. 29 Ekim 1918 tarihinde Ahıska Hükümet-i Muvakkatası, 3 Kasım 1918'de ve İğdir bölgesinde, Emir Bey Ekberzade başkanlığında Aras (Nahcivan) Hükümeti, 5 Kasım 1918 tarihinde ise Kepenekçi Emin Ağa ve Piroğlu Fahrettin başkanlığında merkezi Kars olmak üzere, Kars İslam Şurası kuruldu. Ayrıca diğer bölgelerdeki Türk ve İslam ahali Kulp (Tuzluca) Şurası, Ardahan Milli Şurası, Pozatköylü Bekir Bey Şurası, Akbaba Şurası, Çıldır Milli Şurası, Acara İslam Şurası, Artvin ve Ardanuç, Şavşat'ta oluşturulan Şura Hükümetleri, Orta-Kale Milli Şurası gibi hükümetler kurarak örgütlendiler.

Kars İslam Şurası 15 Kasım'da kongresini yaparak 8 kişilik heyetini seçti. 30 Kasım'da ikinci kongreden sonra Mili Şura Hükümeti kuruldu. Aras ve Ahıska ve diğer hükümetler de birer şube olarak bağlanarak Kars Milli İslam Şurası Merkez-i Umumisi 60 yöre üyeleri ile faaliyetine başladı ve başkanlığına da Cihangirzade İbrahim Bey seçildi. Kars, Sarıkamış, İğdir, Ardahan bölgesi ile Ahılkelek, Ahıska, Batum gibi Türklerin yaşadığı şehirler hükümetin toprakları içindeydi. Daha sonra, 17-18 Ocak tarihlerinde 131 temsilcisi ile Dr. Esat Oktay başkanlığında toplanan kongrede, Kars Milli İslam Şurasının adı "Cenub-i

Kars İslam Şurası 15 Kasım'da kongresini yaparak 8 kişilik heyetini seçti.

Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkata-i Milliyesi" (Güneybatı Kafkasya Milli geçici Hükümeti) olarak değiştirildi. Başkanlığa yeniden Cihangirzade İbrahim Bey seçildi.

Bu hükümetin, 18 maddeden oluşan anayasası ve yeşil ve kırmızı zemin üzerinde ay yıldızlı bayrağı bulunuyor ve dili Türkçe, dini İslam'dı. Seçilmiş 131 üyeli parlamentosu ve 12 üyeli bakanlar kurulu vardı. 25 Mart 1919 tarihinde bu meclis kararı ile hükümet "Cenub-i Garbi Kafkas Hükümet-i Cumhuriyesi" (Güney Batı Kafkas Cumhuriyeti) adını aldı ve Kars'ın dışında ayrıca

Oltu 1877-1878 tarihinde Osmanlı Rus savaşı sonrası Berlin anlaşması ile Ruslara verilmiş, daha sonra 1917 yılında Rusya'da meydana gelen Bolşevik ihtilalinde, Ermeniler ve Gürcüler tarafından işgal edilmiştir. Bölge halkının "Kırk yıllık kara günler" dediği esaret dönemi yaşanmıştır.

Ardahan, Sarıkamış, Artvin, Acara, Çıldır, Posof, Oltu, Göle, Karakurt, Kağızman Karapınar, Kulp, Aralık, Serdarabat, Nuraşen Gümrü, Batum, Nahcivan Ordubat ve İğdir'i sınırlar içinde olduğunu bildirdi. Ancak bölgede bulunan İngilizler ve Ruslar bu durumdan memnun değillerdi. Bir süre sonra 19 Nisan 1919 tarihinde Kars'ı işgal ederek hükümetin devamına son verdiler ve 12 üyesini tutuklayarak Önce Batum'a, sonra da Malta'ya sürgün gönderdiler. İngilizlerin şehri Ermenilere devretmesinden sonra, bölgedeki Türk halkı büyük bir eziyet ve katliam yaşamaya başladı. Ancak 1920 yılı sonbahar aylarında Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri, zor ve çetin savaşlar sonunda bölgeyi tekrar ele geçirdi.

Oltu Şura Hükümeti: Oltu 1877-1878 tarihinde Osmanlı Rus savaşı sonrası Berlin anlaşması ile Ruslara verilmiş, daha sonra 1917 yılında Rusya'da meydana gelen Bolşevik ihtilalinde, Ermeniler ve Gürcüler tarafından işgal edilmiştir. Bölge halkının "Kırk yıllık kara günler" dediği esaret dönemi yaşanmıştır. Bu devam eden kara günlerde mücadele veren bağımsızlık düşkünü Oltulular bir araya gelerek teşkilatlanıp "Oltu Şura Hükümetini" kurmuşlardır.

Karsta kurulan Mili Şura Hükümetine bağlı bir şube olarak faaliyet gösteren Oltu Milli İslam Komitesi, diğer bağlı milli komite ve şuralar içinde en önemli bir merkez konumunda idi. Oltu Milli İslam Komitesi, Yusuf Ziya Bey tarafından İslam Terakki Fırkası adıyla kurulmuş ve bir hükümet görevi yapmaya başlamıştır. Ancak bu durumdan memnun olmayan İngilizler, Kars işgali sonrası Ardahan, Kağızman ve Oltu'ya asker çıkarmışlar ve bu toprakların Ermenilere verileceğini söylemişlerdir. Oltu İslam Terakki Fırkası bu duruma itiraz etti. İngilizler bu teşkilatı kabul etmeyince

onların izni ve isteği doğrultusunda kurdukları teşkilatın yerine 2 Mayıs 1919'da Oltu Meclis-i İdare adıyla bir heyet oluşturmuşlardır. Oltu Meclis-i İdaresi 5 Türk 1 Rum'dan oluşmaktaydı. Başkan Ramiz Bey ve üyeler ise Şairoğlu Ahmet, Tahiroğlu Yusuf Ziya, İzzet ve Mebus Ahmet Beyler ile Rumlardan Narmanlı Korkor Papadapula idi. İngilizler bir taraftan da halkın silahlarını toplatıp, Rumları da silahlandırarak Türk halkına saldırılarını başlatıyorlardı.

Bunun üzerine Oltu Meclis-i İdaresi 17 Mayıs 1919 tarihinde bu idarenin kaldırılmasını ve yerine yeni bir idarenin kurulmasını istemişler, 25 Mayıs 1919'da da Tahirbeğzade Yusuf Ziya Bey başkanlığında "Oltu Şura Hükümetini" kurmuşlardır. Bu yeni hükümetin sınırları Bardız yaylasından Göle'nin Karınca Düzü-Tetirkoş Yaylası- Kanlı Dağı ve Artvin hududuna kadar uzanıyordu. Oltu Şura Hükümeti, ilk iş olarak Türk vatanını savunmak ve bölgeden Ermeni ve diğer yabancı unsurları defetmek için, halkın saldırı ve zulme uğramasına engel olmak için 21 Şubat 1920'de kongre düzenledi. Bu kongrede, Türk- Müslüman halkın Albayrak altında birleşerek, Osmanlı Sancağı gölgesinde yaşamak için Anavatana bağlanmak, Ardahan, Kars, Batum ve Kağızman arasında sıkı bağlantı kurmak ve Ermeni, Gürcü ve Rus saldırılarına karşı halkı korumak, milli hakimiyet uğrunda mücadele etmek gibi kararlar aldılar. Oltu Hükümetinin bir an önce Anavatana iltihakı için çalışmalarına başladılar.

İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgale uğramış, Osmanlı hükümeti baskı altında idi. Doğuda ve batıda topraklarına yapılan saldırı ve işgale, insanlarına yapılan katliam ve zulme bir şey yapamıyordu. 4 Aralık 1918 de Erzurum da kurulan Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, Doğu Anadolu'yu

Kurulan yeni hükümetler, İslam yönetim geleneğini belirten "Şura" deyimini kullanmalarına rağmen, cumhuriyet anlayışına sahiptiler. Küçük cumhuriyetlerle, kurulacak Türkiye Cumhuriyetinin ilk prova hazırlığı yapılıyor ve model teşkil ediyorlardı.

Ermenilere vermemek için mücadele veriyordu.

16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs günü Samsun'a çıktı. Havza üzerinden Amasya'ya geldi. Buradan askeri üst komutanlıklara, valiliklere gönderdiği genelgede: "Devletin ve milletin bütünlüğü tehlikededir. Hükümet, işgal kuvvetlerinin baskısı altında bulunduğundan görevini yapamıyor. Milletten istiklalini kurtarmak için her türlü tesir ve baskıdan uzak bir milli heyetin kurulması gerekir" diyordu. 3 Temmuzda, Erzurum'a Paşanın gelişi ile yapılan kongrede, vatanın birliği ve bütünlüğü için milli iradenin hâkim kılınması fikri benimsendi ve Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyetinin başkanı seçildi. 4 Eylül'de Sivas'ta ki kongrede: "Vatan bir bütündür, parçalanamaz, Bu vatan üzerinde yaşayan Müslüman ahali kardeştir, bölünemez. Bu esasları bozacak her türlü faaliyete karşı canla, başla mücadele edeceğiz" şeklinde karar alındı. Burada 16 kişilik bir

"Temsil Heyeti" kuruldu ve Mustafa Kemal Paşa başkanlığına getirildi.

İstanbul'da işgal kuvvetleri Osmanlı Mebusan Meclisini basıp, üyelerini tutuklayarak Malta'ya sürgün göndermesi üzerine, meclis 11 Nisan da feshedildi. Bunun üzerine meclis üyeleri ve Anadolu'nun değişik bölgelerinden seçilenler, Mustafa Kemal Paşanın çağrısı üzerine Ankara'ya gelmeye başladılar. 23 Nisan 1920 de 78 üye ile Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı.

Osmanlı Mebusan Meclisine seçilen Hamşizade Rüstem Bey ve Tahirbeğzade Yasin Bey, Mebusan Meclisinin dağıtılması üzerine, 23 Nisan 1920'de Ankara da toplanan Türkiye Büyük millet meclisine katıldılar. Daha sonra da Oltu Şura Hükümeti, 17 Mayıs 1920 tarihinde de resmi olarak Türkiye ile birleşme kararı aldı. Mebus Yusuf Ziya Bey de, TBMM tarafından Oltu Mutasarrıflığına tayin edildi.

Kurulan bu yeni hükümetler, İslam yönetim geleneğini belirten "Şura" deyimini kullanmalarına rağmen, cumhuriyet anlayışına sahiptiler. Küçük cumhuriyetlerle, kurulacak Türkiye Cumhuriyetinin ilk prova hazırlığı yapılıyor ve model teşkil ediyorlardı. Şura tipi oluşumlar, kongrelerle demokratik bir yapı kazanarak cumhuriyet idaresine gidiliyordu. Bölgelerindeki halk tarafından kolayca benimsenmiş ve bir yadırganma ve tepki gösterilmemişti. Yazışmalarında "Cumhuriyet" "Cumhuriye" veya "Cumhurreisi" gibi terimler devamlı kullanılmıştır. Anadolu'nun batısında ve doğusundaki bölgelerde yapılan kongreler ve kurulan hükümetler, Anadolu'da pek yakında kurulacak devletin, cumhuriyetin habercileri oluyorlardı. Kurtuluş savaşı, 19 Mayıs süreci devam eden zorlu mücadele ve kongreler sonunda, nihayet Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş oldu.